

УДК 378. 18:005.963.316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-4-6>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

Мірошніченко Валентина Іванівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-3931-0888
e-mail: mvi_2016@ukr.net

Левицька Людмила Вікторівна

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена обґрунтуванню психологічних аспектів підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Взаємодія між людьми розуміється як вплив людей один на одного, залежність їх один від одного (спілкування, спільна діяльність).

Підґрунтям соціальної взаємодії автори вважають наявність спільного та відмінного в інтересах, наближеності чи віддаленості цілей, поглядів. Як головну особливість соціальної взаємодії автори трактують здатність її учасників впливати один на одного, здійснювати вплив свідомості, інтересів, потреб, поведінкових установок однієї людини на іншу та навпаки.

Звертається увага на схильність підлітків до певної полярності психіки, а саме: цілеспрямовані та імпульсивні дії; зміна вектору психіки від нестійкості до апатії, від нехтування бажанням працювати, виконувати доручення, умовою прислухатися до порад старших, підвищеної самовпевненості до невпевненості в собі; від потреби в спілкуванні до бажання побути на самоті; від панування романтичного настрою до цинічного та егоїстичного тощо.

Пропонується аналізувати результати соціальної взаємодії за критеріями мети, предмету, способу реалізації, зворотному зв'язку. Соціальна взаємодія є формою спільної (групової, колективної) діяльності, процесом комунікації (спілкування), співпереживання. Переважно соціальна взаємодія бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками відбувається з питань співпраці та профілактики правопорушень.

До психологічних механізмів підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками автори відносять такі: механізм зворотного зв'язку; механізм педагогічного впливу; механізму динамічного розподілу функцій взаємодії. Якщо не забезпечується повною мірою один із цих психологічних механізмів, то це може призвести до виникнення бар'єрів у соціальній взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками.

Бар'єри спілкування можуть бути мотиваційними, операційними, індивідуально-психологічними. Успішна реалізація психологічних механізмів соціальної взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками уможливорюється за умови досягнення порозуміння між сторонами взаємодії.

Ключові слова: підготовка бакалаврів, бакалаври правоохоронної діяльності, соціальна взаємодія, підлітки, психологічні аспекти підготовки бакалаврів, професійна діяльність.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE TRAINING OF BACHELORS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES FOR SOCIAL INTERACTION WITH TEENAGERS

Valentyna Miroshnichenko

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Liudmyla Levytska

Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine

The article is devoted to the substantiation of the psychological aspects of training law enforcement bachelors for social interaction with teenagers. Interaction between people is understood as the influence of people on each other, their dependence on each other (communication, joint activities).

The authors consider the basis of social interaction to be the presence of common and different interests, closeness or remoteness of goals, views. As the main feature of social interaction, the authors interpret the ability of its participants to influence each other, to influence the consciousness, interests, needs, behavioral attitudes of one person on another and vice versa.

Attention is drawn to the tendency of teenagers to a certain polarity of the psyche, namely: purposeful and impulsive actions; a change in the vector of the psyche from instability to apathy, from neglecting the desire to work, to carry out assignments, the condition to listen to the advice of elders, increased self-confidence to self-doubt; from the need for communication to the desire to be alone; from the dominance of a romantic mood to cynical and selfish, etc.

It is proposed to analyze the results of social interaction according to the criteria of goal, subject, method of implementation, and feedback. Social interaction is a form of joint (group, collective) activity, a process of communication (communication), empathy. Mostly, the social interaction of bachelors of law enforcement activities with teenagers takes place on issues of cooperation and crime prevention.

The authors attribute the following to the psychological mechanisms of training law enforcement bachelors for social interaction with teenagers: feedback mechanism; the mechanism of pedagogical influence; mechanism of dynamic distribution of interaction functions. If one of these psychological mechanisms is not fully ensured, it can lead to the emergence of barriers in the social interaction of bachelors of law enforcement activities with teenagers.

Communication barriers can be motivational, operational, individual and psychological. The successful implementation of psychological mechanisms of social interaction of bachelors of law enforcement activities with teenagers is possible if understandings are reached between the parties of interaction.

Key words: training of bachelors, bachelors of law enforcement activities, social interaction, teenagers, psychological aspects of training of bachelors, professional activity.

Постановка проблеми. Успіх у реалізації професійних завдань у будь-якій галузі не можливо досягти без ефективної взаємодії на різних рівнях діяльності. Такими рівнями для представників прикордонного відомства є внутрішня відомча взаємодія, взаємодія з представниками інших військових і правоохоронних структур, з місцевими органами влади, а також мешканцями прикордонних регіонів, зокрема – підлітками. Тому у низці досліджень з підготовки бакалаврів різних спеціальностей доводиться ідея про доцільність цілеспрямованої підготовки бакалаврів певної спеціальності до різних видів взаємодії, а також «наголошується на усвідомленні ціннісного сенсу кожної особистості, іншої культури, необхідності толерантного ставлення до інших націй, готовності взаємодіяти в професійній діяльності» (Тушко, 2020). Це підкреслює актуальність зазначеної проблеми.

Аналіз літературних джерел. Теоретико-методичним засадам взаємодії та підготовці

фахівців різних галузей до взаємодії присвячено праці С.Амеліна, О. Пометун, Т. Сенько, С. Сисоєвої, К.Тушко та ін. Значну роль відіграє доробок І. Андрощук, Т. Поясок, І. Розіної, у якому досліджується потенціал ІКТ у підготовці фахівців до професійної взаємодії. Значний інтерес до проблеми взаємодії виявляють зарубіжні дослідники (Р. Адлер, Т. Доіл, К. Сіон та ін.).

У контексті нашого дослідження значний інтерес становлять праці представників педагогічної (О. Пісоцька, Н. Сопілко), психологічної та соціологічної науки, у яких досліджуються проблеми бар'єрів у взаємодії фахівців (Г. Гібш, Є. Головаха, С. Кожушко та ін.).

Психологічні аспекти підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників – бакалаврів правоохоронної діяльності – є в центрі уваги Л. Боровик, О. Волобуєвої, Н. Волинець, Н. Голярдик, К. Тушко, А. Федика. Водночас, В. Журавльов досліджує психологічні аспекти формування лідерських якостей бакалаврів правоохоронної

діяльності – майбутніх офіцерів-прикордонників тощо.

Однак питання обґрунтування психологічних аспектів соціальної взаємодії фахівців правоохоронної діяльності з підлітками потребує подальшого вивчення.

Метою статті є обґрунтування психологічних аспектів підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємодія між людьми означає вплив людей один на одного, залежність їх один від одного. Це може бути спілкування, спільна діяльність. Підґрунтям соціальної взаємодії можна вважати наявність спільного та відмінного в інтересах, наближеності чи віддаленості цілей, поглядів. Проміжною ланкою соціальної взаємодії виступають предмети праці, трудовий досвід, трудові досягнення, якщо йдеться про сферу праці. Часто для позначення соціальної взаємодії застосовують поняття «інтеракція». Інтеракція є «взаємодією та співвідношенням між змінними, при цьому величини однієї змінної впливають на величини інших змінних».

Дефініція соціальної взаємодії трактується здатністю її учасників як представників соціуму (соціальних груп) впливати на свідомість, інтереси, потреби, поведінкові установки однієї людини на іншу та навпаки» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001).

До найбільш поширених в психології теорій, завдяки яким надається пояснення внутрішніх механізмів соціальної взаємодії, відносять теорію обміну, психоаналітичний підхід, теорію управління враженнями, концепцію символічного інтеракціонізму. Зокрема, автор теорії обміну Дж. Хоманс, вважає, що основою взаємодії людей є їх досвід з урахуванням, що було вкладено у справу і що було отримано винагороду». Теорія базується на ідеї прагнення людини до кореляції винагороди і витрат з метою надання взаємодії ознак стійкості та надійності, забезпечення належної поведінки особистості в конкретний момент як вияву винагороди за теперішні та попередні здобутки.

За Дж. Хомансом, соціальна взаємодія є «складною системою обмінів, процес яких зумовлюється варіантами кореляції між винагородою та витратами» (Москаленко, 2008). Таку взаємодію доцільно сприймати не лише як простий обмін винагородами, бо реагування людей на них майже не буває лінійною, і не завжди є стимулюючою; високі винагороди не гарантують недопущення втрат активності та ін.

Досить поширеним є психоаналітичний підхід. Представник школи психоаналізу З. Фрейд стверджував ідею щодо визначальної ролі уявлень та конфліктів раннього дитинства у міжособистісній

взаємодії, соціальна взаємодія надає можливість дорослим людям відтворити досвід, отриманий у ранньому дитячому віці.

Переважно, «соціальна взаємодія є відбувається у професійній діяльності і є підвидом міжособистісної взаємодії, що має на меті бути відкритою, різночасовою, словесною та несловесною. Процес розвитку та удосконалення соціальної за своєю специфікою відображає майбутню професійну діяльність» (Тушко, 2020). Можна розглядати підхід щодо виокремлення «взаємодії управління як особливої форми формальної та неформальної співпраці між керівниками та підпорядкованим персоналом. Такий вид взаємодії має зворотний зв'язок, що спрямований на виконання мети відповідної організації чи відомства. Ураховуючи ці аспекти, можемо виокремити в управлінській взаємодії такі чинники: наявність предметної її спрямованості та цілісності структури діяльності кожного її учасника» (Тушко, 2020). Водночас, можна вести мову про такий процес, як педагогічна взаємодія, що «відбувається між педагогом і учнями. Він є досить складним і майже не сприймає впливу інших чинників є мінімальним» (Пісоцька, 2010).

Суттєвим протиріччям підліткового періоду є, з одного боку, вияв дитиною наполегливого прагнення до визнання своєї особистості дорослими, з іншого боку, «нестача у реальних можливостях ствердження серед них» (Пісоцька, 2010).

Відомо також, що підліткам властива певна полярність психіки, а саме: цілеспрямовані та імпульсивні дії; зміна вектору психіки від нестійкості до апатії, від нехтування бажанням працювати, виконувати доручення, умовою прислухатися до порад старших, підвищеної самовпевненості до невпевненості в собі; від потреби в спілкуванні до бажання побути на самоті; від панування романтичного настрою до цинічного та егоїстичного, від привітливості та уважності до егоїзму та жорстокості. Для підлітків набувають особливого сенсу спілкування з друзями, перебування в колі однолітків (компаніях) за інтересами, урегулювання конфліктних ситуацій, пошук власного «Я», свого місця в соціумі, налагодження соціальної взаємодії з однолітками, дорослими, педагогами, представниками професій, що мають вплив на суспільну поведінку, представляють інтереси суспільства, окремих соціальних груп, тощо.

Аналізувати результати соціальної взаємодії доречно за критеріями мети, предмету, способу реалізації, зворотному зв'язку. Соціальна взаємодія є формою спільної (групової, колективної) діяльності, процесом комунікації (спілкування), співпереживання. Переважно соціальна взаємодія бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками відбувається з питань співпраці та профілактики правопорушень. Важливим є урахування

психологічних механізмів діяльності задля досягнення ефективності у взаємодії.

«Психологічними механізмами діяльності визначаються домінантні напрямки, за якими сприймається та засвоюється підлітками соціальний досвід, з урахуванням яких розвивається когнітивна та мотиваційно-ціннісна сфери особистості» (Журавльов & Мірошніченко, 2022). Тому психологічні механізми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками можливо розглядати як напрямки, за якими розвивається когнітивна та мотиваційно-ціннісна.

З урахуванням думки Ю. Машбиця, котрий виокремлює такі психологічні механізми: зворотній зв'язок; визначення пізнавального впливу; розподіл в динаміці функцій управління між педагогом (комп'ютером) і учнем» (Машбиць, 2019), на наше переконання, психологічними механізмами підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками варто визначити: стійкий зворотній зв'язок; дієвий педагогічний вплив; динамічний розподіл функцій взаємодії.

Акцентуємо увагу на такій формі соціальної взаємодії як співчуття бакалавра правоохоронної діяльності до настроїв переживань підлітків, вияв емпатії як психологічної категорії, що застосовується для характеристики здатності бакалавра правоохоронної діяльності до того, щоб уявити себе на місці підлітка, відчувати його внутрішній стан та «є ірраціональним явищем пізнання особи стосовно внутрішнього світу інших осіб» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001).

Як переконує практика, якщо не забезпечується повною мірою один із психологічних механізмів (зворотного зв'язку; соціального впливу, динамічного розподілу функцій взаємодії), то це може призвести до виникнення бар'єрів у соціальній взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками. Бар'єри спілкування можуть бути мотиваційними (несформовані потреби у спілкуванні), операційними (відсутність вербальних чи невербальних засобів спілкування), індивідуально-психологічними (перешкоди у спілкуванні на основі індивідуальних психологічних характеристик). Дослідниця Н. Сопілко присвятила низку праць з'ясуванню специфіки психологічних бар'єрів, що ускладнюють взаємодію, зокрема «неуважності як зосередженню уваги на другорядних аспектах; егоїзму як сконцентрованості думок лише навколо себе; надмірної зосередженості на взаємодії із нівелюванням загальної мети діяльності» (Сопілко, 2008). Вважаємо, ризики виникнення таких бар'єрів є актуальними щодо соціальної взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками.

У цьому контексті нам імпонує пропозиція К.Тушко. Вона полягає у використанні частково конструктивного, деструктивного та нейтрального шляхів у подоланні бар'єрів. «Конструктивний варіант передбачає особистісне та професійне удосконалення учасників взаємодії; деструктивний метод є акумуляцією захисних можливостей, відмовою від прийняття конструктивних рішень у процесі взаємодії ... Спільні дії учасників взаємодії є чинниками їх взаєморозуміння» (Тушко, 2020). Тому для розуміння механізму соціальної взаємодії між бакалаврами правоохоронної діяльності та підлітками доречно провести аналіз виникнення взаєморозуміння між ними (перцепції).

За результатами аналізу джерел (Орбан-Лембрик, 2005), доходимо висновку про наявність у процесу соціальної взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками ознак, які відрізняють її від інших видів діяльності. Ці ознаки полягають у специфіці взаємодії системи «людина–право». Передусім, це – правова регламентація соціальної взаємодії, яка передбачає обов'язкове виконання відомчих законодавчих норм. Другою особливістю є наявність у бакалаврів правоохоронної діяльності під час соціальної взаємодії з підлітками владних повноважень, тобто права та обов'язку застосовувати владу від імені закону. Інколи психологічне напруження може призводити до появи негативних тенденцій, таких, як надмірне чи нерішуче застосування владних повноважень, чи, навпаки, зловживання своїм службовим становищем, сумніви, побоювання стосовно можливої відповідальності за наслідки. Ще одна особливість соціальної взаємодії з підлітками полягає в тому, що вона відбувається у площині «людина-право» та має елементи небезпеки і ризику, у тому числі й при безпосередній взаємодії з різними категоріями підлітків, прийнятті рішень тощо.

Успішна реалізація психологічних механізмів соціальної взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками уможливується за умови досягнення порозуміння між сторонами взаємодії.

Висновки. Отже, нами з'ясовано важливість урахування психологічних аспектів підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, які виявляються у психологічних механізмах (зворотного зв'язку; соціального впливу, динамічного розподілу функцій взаємодії). Задля досягнення ефективності у цій взаємодії, у тому числі подоланні бар'єрів у соціальній взаємодії доречним є створення певних психолого-педагогічних умов.

Перспективи подальших досліджень. Визначення та обґрунтування психолого-педагогічних умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками є перспективним для подальших наукових досліджень окресленої проблеми.

Література:

- Тушко, К.Ю. (2020). Система підготовки майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України до професійної взаємодії: дис... д-ра пед. наук. 13.00.04. Хмельницький. 543 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2001). Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 928 с.
- Москаленко, В. В. (2008). Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 688 с.
- Пісоцька, О. (2010). Виховання культури взаємодії викладачів і студентів в університетському освітньо-виховному просторі: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07. Луганськ, 186 с.
- Мірошніченко, В.І., Журавльов, В.В. (2022). Психологічні механізми розвитку професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби в умовах дистанційного навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, № 84. С. 167–172.
- Машбиць, Ю. І. (2019). Психологічні механізми і теорія навчання: вибрані статті. Київ : Інтерсервіс, 208 с.
- Сопілко, Н. В. (2008). Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 268 с.
- Орбан-Лембрик, Л. Е. (2005). Юридична психологія : курс лекцій. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. 316 с.

References:

- Tushko, K.Iu. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh ofitseriv derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy do profesiinoi vzaiemodii [The system of training future officers of the state border service of Ukraine for professional interaction]: dys... d-ra ped. nauk. 13.00.04. Khmelnytskyi. 543 p.
- Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. (2001) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] Kyiv ; Irpin : VTF «Perun». 928 p.
- Moskalenko, V. V. (2008). Sotsialna psykholohiia [Social psychology]: pidruchnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 688 p.
- Pisotska, O. (2010). Vykhovannia kultury vzaiemodii vykladachiv i studentiv v universytetskomu osvitho-vykhovnomu prostori [Cultivating a culture of interaction between teachers and students in the university educational space]: dys. ... kand. ped. nauk. 13.00.07. Luhansk. 186 p.
- Zhuravlov, V.V., Miroshnichenko, V.I. (2022). Psykholohichni mekhanizmy rozvytku profesiinoi kompetentnosti molodshykh inspektoriv prykordonnoi sluzhby v umovakh dystantsiinoho navchannia. [Psychological mechanisms of professional competence development of junior inspectors of the border service in conditions of distance learning] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. prats. Zaporizhzhia : KPU. № 84. P. 167–172.
- Mashbyts, Yu. I. (2019). Psykholohichni mekhanizmy i teoriia navchannia [Psychological mechanisms and theory of learning]: vybrani statii. Kyiv : Interservis. 208 p.
- Sopilko, N. V. (2008). Osoblyvosti podolannia psykholohichnykh barieriv u studentiv u protsesi navchannia [Peculiarities of students overcoming psychological barriers in the learning process]: dyc. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07. Khmelnytskyi. 268 p.
- Orban-Lembryk, L. E. (2005). Yurydychna psykholohiia [Legal psychology]: kurs lektzii. Ivano-Frankivsk : Prykarpatskyi nats. un-t im. Vasylia Stefanyka. 316 p.